

VU Research Portal

Want ik verlang zeer naar de school

van Rijlaarsdam, H.J.C.

2010

document version

Publisher's PDF, also known as Version of record

[Link to publication in VU Research Portal](#)

citation for published version (APA)

van Rijlaarsdam, H. J. C. (2010). *Want ik verlang zeer naar de school: Twee schoolhoofden en de dagelijkse gang van zaken bij het openbaar lager onderwijs in Schoonhoven in de tweede helft van de negentiende eeuw*. Vrije Universiteit.

General rights

Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

- Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research.
- You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain
- You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal ?

Take down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

E-mail address:

vuresearchportal.ub@vu.nl

Samenvatting

De inleiding geeft een beknopt overzicht van de negentiende eeuwse geschiedenis van Schoonhoven en een samenvatting van het onderzoek verricht naar Nederlandse onderwijsgeschiedenis uit dezelfde periode. De onderwijswet van 1806 was bepalend voor ontwikkelingen in de eerste helft van de negentiende eeuw. Vanaf eind jaren twintig waren de gevolgen van deze wet in Schoonhoven merkbaar.

Het stadsbestuur legde toen de grondslag voor goed lager- en voortgezet onderwijs. De bestemming van het Doelengebouw als kostschool en de verbouw van de tweede verdieping van het vlakbij gelegen Arsenaal tot school schiep de mogelijkheid voor onderwijs aan kinderen uit alle lagen van de bevolking. Onder leiding van de stadsonderwijzer en kostschoolhouder Johannes Collewijn steeg vanaf midden jaren dertig het aantal leerlingen en het aanzien van de scholen.

Vanaf 1846 hield de drie en twintigjarige tweede rangs onderwijzer Gerrit Westbroek de opgaande lijn van zijn voorganger vast. De kostleerlingen van de Franse school boekten successen bij examens voor voortgezet onderwijs en het aantal leerlingen op de stadsschool nam toe. Joods onderwijs, meisjesonderwijs en bijzonder onderwijs werd in die tijd aan een klein aantal leerlingen verstrekt.

Na de inleiding en hoofdstuk 1 komt de uitwerking van de hoofdvraag van het onderzoek. Wat was de invloed van de onderwijswetten van 1857, 1878 en 1889 op de dagelijkse praktijk van het schoolonderwijs in Schoonhoven en omgeving? De wet van 1857 was ingrijpend voor de positie van het onderwijzend personeel. Vaststelling van een minimum salaris en invoering van een pensioen maakten van hoofden en hulponderwijzers aan openbare scholen gemeenteambtenaren.

Er ontstond een vrijwel dagelijks contact tussen stadhuis en school. Het College van Gedeputeerde Staten, de provinciaal inspecteur, de schoolopziener, de gemeentelijke Commissie van schooltoezicht (de CVT), het College van Burgemeester en Wethouders en de gemeenteraad waren raadgevers en toezichhouders van het onderwijs. Johannes Leusden vanaf 1861 en na hem Leendert Akkerhuijs (1867), werden hoofd van de openbare lagere school 1 en de openbare lagere school 2 (de avondschool).

Het lager onderwijs van negen tot twaalf en van twee tot vier werd zoals vrijwel overal in het land gangbaar. Het lesgeven in de negen verplichte vakken voltrok zich geleidelijk, omdat de hulponderwijzers de nieuwe vakken zich eigen moesten maken. De leerlingen op het uitgebreid lager onderwijs (OLS 3) onder leiding van de hoofdonderwijzer en instituteur Westbroek kregen naast die vakken Frans en wiskunde en, afhankelijk van het schoolgeld, onderwijs in Engels en Duits.

De hoofden kregen veel administratief werk. Het bijhouden van leerlingenstaten, het schrijven van onderwijsverslagen en het voortdurend bestellen van boeken en ander onderwijsmateriaal was weerkerend werk. Het voeren van een personeelsbeleid met een wisselend onderwijzers-corps en komende en gaande kwekelingen vereiste geduld en tact.

Na de opening van het nieuwe schoolgebouw (1866) voor LO en ULO op het Doelenplein, werd het onderwijs onder één dak overzichtelijker. De groei van het leerlingenaantal bij het lager onderwijs maakte het schoolgebouw snel te klein. Het ruimtegebrek bleef de rest van de eeuw spelen. De stijgende onderwijskosten - het toelatingsbeleid voor gratis leerlingen was ruimhartig - werden gedeeltelijk gefinancierd uit de hoge schoolgelden voor de ULO. Het lokalenprobleem en de onderwijsfinanciering was inzet van een voortdurende discussie tussen alle betrokken partijen: onderwijsgeevenden, B en W, raadsleden, CVT en ouders.

Vanaf 1869 was de beschrijving van onderwijsactiviteiten door de liberale *Schoonhovensche Courant* van invloed op de uitstraling van het onderwijs. Het melden van de activiteiten van het Schoolverbond, een vereniging opgericht om schoolverzuim te bestrijden, onderstreepte

het belang van regelmatig naar school gaan. Met de viering van de bevrijding van Den Briel (1 april 1572) op de Spanjaarden - Nederland was driehonderd jaar (1572-1872) onafhankelijk - zette de krant de toon voor de beschrijving van historische gebeurtenissen in de decennia erna.

Alle feesten rondom het huis van Oranje waarbij de hoofden van openbare scholen een belangrijke organisatorische rol vervulden, kregen een warm onthaal bij de plaatselijke bevolking en een nauwgezette beschrijving in de krant. De schooljeugd werd altijd ingezet bij de optochten waarin de stadsautoriteiten meeliepen. Zanghuldes openden en sloten de festiviteiten af. Vaderlandsliefde en Oranjetroouw werd een onderdeel van de opvoeding.

De wet van 1878, belangrijk vanwege de Rijksbijdrage van 30% aan het onderwijs, hield de onderwijskosten voor de gemeente op een aanvaardbaar niveau. Het vakkenpakket werd uitgebreid met handwerken. Het vrouwelijk personeel kwam nu definitief in de eerste en tweede klas van de lagere school. Ingrijpend was de verplichte invoer van het leerplan op te stellen door het hoofd van de school. Het leerplan bestond uit een lesrooster, een boekenlijst voor elk leerjaar en een vastlegging van vakanties. De leerplannen legden de basis voor het verloop van de dagelijkse onderwijspraktijk tot ver in de twintigste eeuw.

De boekbestellingen van Akkerhuijs geven zicht op de onderwijspraktijk van zijn school in de zestiger en zeventiger jaren. Hij moderniseerde geleidelijk, maar hield wel vast aan oude, vertrouwde methodes zoals die van Hemkes. Westboek volgde dezelfde lijn. Hij vernieuwde maar het verouderde materiaal was lang in gebruik, het Doelenhuis was een goede opslagplaats.

Vanaf 1880 krijgen we via de leerplannen niet alleen meer inzicht in het verloop van het onderwijs in Schoonhoven maar ook in de nabijgelegen dorpen Ammerstol en Bergambacht. Elke school gaf zijn eigen onderwijsinvulling maar in kwaliteit van het aangeboden deden de dorpen niet voor Schoonhoven onder. Boekhandel Van Nooten leverde ook boeken en leermiddelen aan deze scholen.

De benaming hulponderwijzer verdween vanaf 1878 uit de wet. De onderwijzersopleiding verbeterde. Vanaf 1881 gaven schoolhoofden uit de Krimpenerwaard onder leiding van directeur Akkerhuijs Rijksnormaallessen eerst in Bergambacht, vanaf 1890 als gevolg van de onderwijswet van 1889 in Schoonhoven. De wet van 1889 schreef tekenen en gymnastiek voor, het vak vormleer verdween. Het bijzonder onderwijs uit op gelijkstelling met het openbaar onderwijs kwam vanaf die tijd in aanmerking voor subsidie. In Schoonhoven aan de Oude Haven werd vanaf 1890 ook door de overheid gesubsidieerd christelijk onderwijs gegeven.

De beter opgeleide onderwijzers werden mondiger. Naar aanleiding van scholing voor het vak vrije en orde-oefeningen ontstond een regionale onderwijsvereniging. Salaris en inhoud van het onderwijs werd een gesprekstema vanaf 1890 tussen enkele jonge hoofden en onderwijzend personeel. Later organiseerde een aantal onderwijzers zich landelijk. De onderwijssalarissen, bepaald door de wet van vraag en aanbod, waren niet ruim. Een correspondentschap bij de *Schoonhovensche Courant* was voor menig schoolhoofd uit de omgeving een aanvulling op het salaris. Het onderwijzend personeel verdiende bij door extra lessen. Individueel of gezamenlijk voerden de onderwijzers plaatselijk acties om salarisverhoging te krijgen. In Schoonhoven veroorzaakte de salarisproblematiek en de onderwijsinhoud spanningen tussen Akkerhuijs en zijn personeel.

De CVT, tot midden jaren negentig bemiddelaar bij conflictsituaties, werd opgeheven als gevolg van de te grote bemoeizucht van voorzitter Westbroek en de verminderde belangstelling van de liberale burgerij. B en W werden nu zelf bemiddelaars in de gespannen arbeidsverhouding tussen Akkerhuijs en zijn personeel. B en W waren aanwezig op de schoolvergaderingen van 1899 tot eind 1901.

De verslagen weerspiegelden een generatieconflict en een intensieve discussie volgens welke didactiek kennis moest worden overgebracht. Landelijk was de discussie over het te 'wetenschappelijk' onderwijs eerder ingezet. In Schoonhoven kwam de discussie wel, maar, voor zover wij weten, in de dorpen niet op gang.

De onderwijswetten beïnvloedden het onderwijs aan school 3 minder. De invoering van het toelatingsexamen voor het ULO, al naar gelang het aanbod van de kandidaten meer of minder streng afgenomen, verplichtte het onderwijzend personeel van de nu zesklassige openbare school om tot een eindniveau te komen met een groep leerlingen. De bloei van de kostschool was voorbij, meisjes en jongens uit de middenklasse van Schoonhoven en omgeving zorgden voor de continuïteit van het ULO onderwijs. De meisjes rondden na ongeveer drie jaar hun opleiding af en leerden soms door op de normaalschool. Het ULO leverde een goede ondergrond voor het toelatingsexamen van normaalschool, gymnasium of HBS. Sommige jongens bleven langer op school om daarna nog een voortgezette opleiding te volgen.

Het schoolgeld bleef hoog, de protesten van ouders hadden weinig invloed. De personeelswisseling was gering. De twee vaste leerkrachten konden bij klachten van ouders op onvoorwaardelijke steun van het hoofd rekenen. Toen de vrouwelijke leerkracht niet werd vervangen na vertrek en de lokalen door een verbouw ten behoeve van de lagere school werden verkleind, diende Westbroek na negen en veertig jaar les geven zijn ontslag in.

Twee jaar na zijn vertrek stonden in de Doelentuin een nieuwe Tekenschool en een nieuw MULO-gebouw. De Tekenschool was tot stand gekomen door particulier initiatief en de MULO door de gemeente. De lagere school kreeg eindelijk voldoende ruimte voor al haar leerlingen. Maar na de invoering van de leerplicht klaagde Akkerhuijs weer over een tekort aan lokalen. Zijn opvolger kampte in 1902 weer met dezelfde problemen.

Akkerhuijs bleef actief als directeur van de Normaallessen tot eind 1909. Beide hoofden dienden het onderwijs tot in hun twee en zeventigste levensjaar. Evenals hun collega's uit omringende dorpen leverden zij door hun onderwijs, hun Nutsbesognes en velerlei andere culturele activiteiten een belangrijke bijdrage aan volksontwikkeling en volksopvoeding. Het lager onderwijs met een uitgebreid vakkenpakket was vast verankerd in het dagelijkse leven van de Nederlandse jeugd.